

The Office Of The Principal and Vice-Chancellor

**PHUROFESA VHO-MANDLA MAKHANYA, T̂HOHO YA YUNIVESITHI NA
MUFARISA TSHANTSÊLARA**

UNIVESITHI YA AFRIKA TSHIPEMBE

**TSHIPITSHI TSHA U T̂ANGANEDZA KHA VHÛTAMBO HA
MBEKANYAMUSHUMO YA PFUNZO YA MASWOLE A KALE**

**KHAMPHASI YA TSHIKOLO TSHA VHURANGAPHAN̂DA HA
VHUBINDUDZI YA UNISA, MIDRAND**

18 LUHUHI 2019

- Minista wa Tshumelo ya Nnyi na Nnyi na Ndangulo, Muhulisei Minista Vho-Ayanda Dlodlo;
- Mufarisa Minista wa Vhulamukanyi na Tshumelo ya Ndulamiso, Muhulisei Mufarisa Minista Vho-Thabang Makwetla;
- Mulangi Muhulwane wa Maswole a Kale;
- Dzhenerala khulwane dza Mmbi ya Vhupileli ya Lushaka;
- Dini Mulanguli Mufareli, Phurofesa Vho-Thabani Mpofu na Thimu ya Ndangulo ya Tshikolo tsha Vhurangaphan̂da ha Vhubindudzi na

- Vhashumi vhashu vha t̄thonifheaho na matshudeni.

Mutshimbidzamushumo, ndi nga si d̄iite u nga ndi a d̄ivhesa zwa vhuswole. Fhedzi, ndi khou t̄oḁa u kovhelana na vhone nganetshelo ine ndi nga vha ndo no i pfa nga ha zwa vhuswole.

Zwo ambiwa kha mushumo wa vhupfumbudzi ha vhagudiswa vha zwa mmbi, medzha o ima u itela u thoma mushumo. Ndi kupfesesele kwanga uri medzha dzi lavhelesa vhugudisi ha d̄uvha na d̄uvha kha beisi dza vhugudisi ha mmbi.

Medzha o ima a d̄ivhadza birigadia dzhenerala a re na vhuḁifhinduleli ha beisi iyo. Dzhenerala a amba na vhagudiswa a fhedza a t̄uwa.

Zwi nga ho vha hu na “u sa pfesesana” huḁuku vhukati ha dzhenerala na medzha, saizwi zwo d̄owelea mushumoni. Zwenezwo nga murahu ha u t̄uwa ha dzhenerala, medzha a amba zwi tevhelaho kha matshudeni, nga ipfi ḁawe ḁa lufhalafhala ḁa ndaela: “Vhagudiswa, zwa zwino ngauri no no pfa nga ha zwithu nga u angaredza, kha ri dzhene kha zwithu zwa ndeme!”

Kha vha ntendele ndi ye tshivhindini tsha tshipitshi tshanga.

Tshiṅwe tsha vhunzani ha khwiṅesa vhune lushaka luṅwe na luṅwe lwa nga bveledza ndi u sa hangwa avho vho lu shumelaho. U humbulwa uho hu vha havhuḍi musi hu khou itwa musi avho vho shumelaho lushaka vha kha ḍi tshiḷa ngauri musi uyo, khuliso i vha i ya vhukuma hu sa sokou vha maitele.

Nungo dzo itwaho nga muvhuso nga u thusa maswole a kale u wana zwikili zwiṅe vha nga zwi shumisa nga murahu ha miṅwaha yavho ya tshumelo dzi tea u khoḍwa nga riṅe roṅhe. Kha u ita izwo, ri vha tshipiḍa tsha dziṅwe tshaka nnzhi dzine dza ṅea hafhu zwikili maswole a kale.

Zwenezwo ri pfa ro hulisea zwihulu musi ro nangiwa sa mushumisani wa tshiṭirathedzhi kha mbekanyamushumo iyi ya ndeme. Nahone ndi khuliso khulwane kha ṅe na dakalo u vha fhano ndi na vhone ṅamusi musi ri tshi dzhena kha ḷiga ḷi na musi ndi tshi vha ṭanganedza vhaendedzi vhashu, vha Tshikolo tsha Vhurangaphanḍa ha Vhubindudzi.

Ndo imela Khoro, Sineithi na tshatsha tshoṅhe tsha UNISA, ndi tama uri kha vhone vhoṅhe: Vho ṭanganedzwa!

Minista, Mufarisa Minista na Vhakomundanda vha Vhuswole, mbekanyamushumo ye vha ḍidzhenisa khayō ndi ya ndeme vhukuma.

Nangoho, u bvelela lwa tshihadu ha dziñwe tshaka khulwane nga murahu ha Nndwa ya Ḷifhasi ya vhu II zwi nga livhanywa na u dzhiiwa ha maswole a kale kha sisiṭeme ya yunivesithi. Muṭalukanyo wonoyo wa *u dzhiela nṯha u guda ha u rangani* zwi tou vha masiandaitwa mavhuya o livhaho a tsheo dza u dzhia maswole a kale a dzhenisa kha sisiṭeme ya yunivesithi kana khoḷidzhi.

Kupfesesele kwo vha kwa uri vhugudisi havho na ḷevele dza nṯha dza vhulayi zwi ḍo vha konisa u shuma zwavhuḍi kha ngudo dzavho.

Ngauri kuvhonele kwavho kwa ndangulo, ndumbo na vhulayi, maswole a vhatelwadigirii o bvelaphanda a vha vharangaphanda vhahulwane tshitshavhani.

Mutshimbidzamushumo, ndi tama u ḍisa mafhungo a uri musi sa shango na muvhuso ri tshi nga vha ri na u timatima hu pfadzaho nga ha vhuḍifari ha muvhuso wa Amerika, wa ḍivhazwakale na wa zwino, ri songo shavha u guda ngudo nthihi kana mbili khavho.

Musi Nndwa ya Lifhasi ya Vhuvhili i tsini na u fhela Tshigwada tsha Amerika tsho sukumedzela kha Tshiimiswa tsha Vhusimamilayo zwe zwa da zwa divheswa nga la Mulayotibe wa G.I., nga maanda kale sa Mulayo wa Nzudzanyo ya Vhashumi wa 1944. Mulayotibe wo ita mbetshelwa ya u dzhiwa na u tikedzwi ha maswole a kale u bveledza phanda pfunzo ya ntha, na zwiwe.

Ho anganyelwa uri vhainzhiniara vha 450 000, vhadededzi vha 238 000, vhorasaintsi vha 91 000, madokotela a zwa dzilafho a 67 000, na madokotela a maño a 22 o telwa digirii sa tshipida tsha mbekanyamushumo.¹

Mashudumavhi, na u sedza kha divhazwakale i vhavhaho ya USA, ine ya fana na yashu, Mulayotibe wa G.I. wo khethulula maswole a kale a vharema. Nga tshifhinga tshashu, ri tea u vula maño uri vhurangeli hashu a vhu khethululi vhafumakadzi, Vhadzia u funana nga mbeu nthihi vha vhanna na vha vhafumakadzi. Ndi do kwama izwi nga murahu.

---

¹ McBain, L. 2008. When Johnny (or Janelle) comes marching home: National, state and institutional efforts in support of veteran's education, referenced by Mitcham, M. 2013. *Academic Recognition of Military Experience in STEM Education*. American Council on Education. Accessed on 17 February 2019 from <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/Academic-Recognition-of-Military-Experience-in-STEMEducation.pdf>.

Musi ndi khou dzudzanyela tshipitshi itshi, ndo pfa ndo takala u guda uri Muhasho wa Maswole a Kale wo vha u khou shuma vhukuma kha u tikedza maswole a kale na vhaundiwa vhao u swikelela zwikhala zwa pfunzo. Ndo vhala uri mbekanyamushumo iyo yo thoma u vha na luvhilo nga 2013, he maswole a kale a swikaho 5 800 na vhaundiwa vhavho vha vhuelwa u bva khayoy.^{2,3}

Zwe zwa vha zwi tshi khou takadza vhukuma ndi u guda uri nga 2017 maswole a kale a swikaho 1600 na vhaundiwa vhao vho wana milioni dza R115 sa bazari na khadzimiso u bva kha NSFAS.⁴

Nungo idzi dzi tea u khoḏiwa nahone dzi tea u dzhiiwa dza iswa kha levele dza nṱha. Sa zwiṅe zwa dzula zwi zwone, gwama la nnyi na nnyi ndi lo tiwaho nahone a lo ngo lingana kha ṱhoḏea dzi engedzeaho. Hezwi zwo swikesa kha uri Muhasho, nga Khubvumedzi mahoḷa, wa tea u shumisa milioni dza R145 dzi tshi vhambedzwa na mugaganyagwama wa u thoma wa milioni dza R26, 4.⁵

---

² Anon. 2017. Educational supports for military veterans, dependents (11 January 2017). Accessed on 16 February 2019.

³ Accessed from <https://www.sanews.gov.za/south-africa/educational-support-military-veterans-dependents>.

⁴ Anon. 2017. Fees for military vets to be fast-tracked (23 March 2017). Accessed on 16 February 2019, from <https://www.skillsportal.co.za/content/fees-military-vets-be-fast-tracked>.

⁵ Anon. 2018. Military veterans department seeks solutions to continue education benefits (10 September 2018). Accessed on 16 February 2018, from <https://www.sanews.gov.za/south-africa/military-veterans-dept-seekssolutions-continue-education-benefits>.

Mutshimbidzamushumo, ndi khou bula figara idzi u sumbedzisa mbuno ya uri naho zwi nga si vhe zwo vhigwa lwo linganaho kha nyandadzamafhungo, hu na maga mahulwane nahone a khodeaho ane a khou swikelelwa nga muvhuso kha u tikedza maswole a kale.

Ndi pfa ndi tshi dihudza na ngauri UNISA ndi tshinwe tsha zwiimiswa zwe zwa dzhia vhavhuelwa vha NSFAS vhe nda vha bula hu si kale.⁶ Zwine izwi zwa amba kha riṅe, na nga ha riṅe sa Yunivesithi, ndi zwa uri ri bvelephanda na u alusa thambalalo dza zwikhala.

Ri bvelaphanda na u vula mahothi a u guda u itela vhanzhi kha tshitshavha tshashu vhe vha vha vha sa do vha na tshikhala itsho tshi vulaho Mikoto ya u fhaṅa buṅo na nyaluwo. Zwenezwo, ri a dihudza sa Yunivesithi u vha vha netshedzaho tshitshavha tshumelo.

Kha bambiri la akademi li lavhelesaho zwinwe zwa zwikhala zwinwe zwa tea u sedziwa u thusa maswole a kale vhane vha nga si tewe nga ngudo dza yunivesithi, Mbunyuzi de Heer Menlah, o dzinginyi uri Muhasho u

---

⁶ Anon. 2017. Fees for military vets to be fast-tracked (23 March 2017). Accessed on 16 February 2019, from <https://www.skillsportal.co.za/content/fees-military-vets-be-fast-tracked>.

tea u dzhiela n̄tha u shumisana na Khoḷidzhi dza TVET.⁷ A thi na vhuṭanzi arali izwi na zwone zwi tshi khou itiwa.

Ndi khou bula izwi ngauri Yunivesithi yo dzhena kha thendelano na khoḷidzhi dza TVET dzo vhalaho zwiṅe zwa katela uri khoḷidzhi idzi dzi ṅekedza vhugudisi ha dziṅwe khoso dza UNISA. Khoso idzi ndi

- Batsheḷa ya zwa Pfunzo (Nyaluso ya Vhuhana ha u Rangani);
- Ṭhanziela ya N̄tha ya Saintsi dza zwa Muvhalelano;
- Ṭhanziela ya N̄tha ya zwa u Bannga;
- Ṭhanziela ya N̄tha ya Saintsi dza Ndangulo na Ikonomi;
- Ṭhanziela ya N̄tha ya Ndangulo ya Vhuendelamashango; na
- Ṭhanziela ya N̄tha ya Pfunzo ya Mutheo ya Vhaaluwa na Vhugudisi.

Khoso idzi dzo tendelwa nga Minista wa Pfunzo ya N̄tha ha Vhugudisi.

Zwi takadzaho ndi uri matshudeni vha wanaho gireidi dzavhuḍi kha khoso idzi dza ṭhanziela vha nga ita khumbelo vha ḍiṅwalisela khoso dza digirii. Zwenezwo, ndi tama u vha ramba, Minista Vho-Dlodlo na Mufarisa Minista Vho-Makwetla na Muhasho wa Maswole a Kale, u lavhelesa idzi

---

⁷ Mbunyuza de Heer Menlah, NMM. 2013. Averting the plight of military veterans through colleges of further education and training. *The Anthropologist*, 15(3):343-351.

khetho dzo engedzedzwaho na u wana uri ndi kholidzhi dzifhio dzo akhiredithiwaho u nekedza vhugudisi, nahone ha thanziela dzifhio. Hezwi ndi musi ho sedzwa u bveledza nyito hafhu kha Memorandamu wa Thendelano (MoA) washu.

Mutshimbidzamushumo, ri nga vha ro bva nga dza u mona u swika kha tshiitisi tsha uri ndi ngani ro kuvhangana fhanu namusi ra amba nga ha zwiñwe zwithu fhedzi ndo zwi ita nga khole u itela u sumbedza uri hashu ndi vhushaka vhu songo tea u sedza fhedzi kha mbekanyamushumo dzi nekedzwaho nga Tshikolo tsha Vhurangaphanda ha Vhubindudzi. Zwi khagala uri, Phurofesa Vho-Ngwenya vha bvelaphanda na u vha vhumani hashu na zwivhuya zwavho na mbekanyamushumo dzothe.

Ri tea u tatamudza MoA ye ra dzhena khayi mahoja uri i katele manwe masia manzhi ane a do vhuedza rothe.

Ndo dovha nda amba nga ha manwe mafhungo a uri ri nga vhea vhushaka uvhu kha ndila yo khetheaho ya divhazwakale na mveledzo, zwiñe zwa ri konisa u vhona vhushaka vhu mangadzaho vhune ha tea u aluswa vhukati ha Muvhuso na zwiimiswa zwa pfunzo ya ntha, na UNISA na Muhasho wa Maswole a Kale nga maanda.

Zwenezwo ndi pfa ndi tshi dihudza vhukuma uri ri do bvelaphanda na u dzhenisa matshudeni a 320 nga kha tshumisano iyi, kha khoso nna dziṅe ra do vha ro sedza khadzo uno ṅwaha:

- MDP ya Tsireledzo na Vhutsireledzi;
- EDP ya Tsireledzo na Vhutsireledzi;;
- Dipuloma ya Nṅha ha Vhutelwa Dipuloma; na
- Masitasi ya Vhurangaphanda ha Vhubindudzi.

Mbekanyamushumo idzi, ri a zwi diṅha, uri dzi nga ṅekedzwa fhanu kha Khamphasi ya SBL, na Durban, East London na Cape Town. Ri do aluwa nga ngoho u ya kha maṅwe mavundu arali zwileludzi zwi tshi ri tendela.

U phadlala ha khamphasi na senthara dza dzingu ndi tsumbo ya maano a tshiedziswa tsha UNISA. Nga kha tshiedziswa itshi ri a kona u londota vuhone kha mavundu oṅhe na u swikelelea kha matshudeni ashu. Ri tea u pika nangoho u vha vha tshumelo kha maswole a kale ashu na kha shango.

Mutshimbidzamushumo, ndo sumbedzisa vhubvelele ha thuso ya pfunzo kha maswole a kale, ndo sedza kha tshiedziswa tsha Amerika hu na zwiitisi zwo ṅekedzwaho. Ndo dovha nda livhuha nungo dzi khodeaho

dza muvhuso, nga maanda Muhasho wa Maswole a Kale. Tsha u fhedzisela, ndo tenda MoA ye UNISA ya didzhenisa khayoy e MoA na vha Vhuswole na u disumbedza hayo nga nyito zwiye zwa tanzielwa nga guvhangano lino na mbekanyamushumo ine ya do thoma u shumiswa kha maduvha a daho.

Zwa zwino ndi tama u sedza kha ngudo dzo kuvhanganyiwaho kha minwaha. Hezwi ndi zwi itela u shela mulenzhe kha kuvhonele kwa tshithirathedzhi tshi teaho u dzhiwa kha u bveledza mbekanyamushumo u ya phanda, nga maanda ngauri yo rangwa phanda nga vhatshimbidzi vha akademi.

Ri tea u itisa hani, sa tshiimiswa tsha vhugudi ha ntha na Muhasho wa Vhukati wa Maswole a Kale, nahone sa kha Muvhuso nga u angaredza, u pfesesa na u sendela mafhungo a pfunzo ya maswole a kale?

Elizabeth O'Herrin u nekedza mbonalonyangaredzi ya ndeme ya vhuimo ha maswole a kale na mbuelo dzine lushaka na zwiimiswa zwa vhugudi ha ntha zwa nga bvisa kha tshenzhelo dzavho. U lavhelesa:

Maswole a kale a nga da na lupfumo lwa ndivho nga ha u tshila kha mashango davha, na tshenzhelo yo dzhenelelaho kha iwe muye ya

vhubveledzi na vhubindudzi. U swika nga vhunzhi ha maswole a kale kha zwiimiswa zwashu zwi nekedza zwikhala zwiswa zwa u pfumisa nyambedzano kilasini na u khwathisedza u fhambana kha khamphasi.⁸

Hu nga si vhe na u timatima, nga kha tshenzhelo yavho na kusendelele kwavho kwa vhutshilo, nga maanda vhupfumbudzi ha mushumo na masia, maswole a kale a do disa ngudo kha tshikhala tshashu dzine ra do vhuvelwa khadzo.

Zwine zwa takadza vhukuma kha nne ndi ngudo dza nyimele dzine SBL, sa tshikolo tsha vhubindudzi tsha bveledza u bva kha mbekanyamushumo iyi. Ndi mbuno i divheaho ya uri vhunzhi ha mbuno dza iwe mune dzine zwikolo zwa vhubindudzi zwinzhi u mona na lifhasi zwa shumisa ngudo u bva kha vhuswole u bula zwine zwa nga vha maitele a khwinesa a lifhasi la vhubindudzi.

Nthani ha izwo tshenzhelo dzine vha dzi disa kha akademi, maswole a kale a na ndavhelelo dzao dzi sa fani na dza vhañwe na kusedzele kwavho kwa zwikhala zwine vha nekedzwa. Hezwi zwi newa tshivhumbeo nga

---

⁸ O'Herrim, E. 2011. Enhancing veteran success in higher education. *Peer Review; Washington*, 13(1):15-18.

mvumbo ine maswole a kale a nga ḍisa. Hafhu, O'Herrin u ita mbono ya ndeme vhukuma:

Maswole a kale, nga ṭhalutshedzo, ndi matshudeni a khandzano. Kanzhi ndi vhahulwane, nahone vhunzhi havho vha dzhiwa lwa thekhinikhala sa matshudeni a pfukiselo ngauri kanzhi vha ḍa na khiredithi dze vha wana nga kha khoso dza kholidzhi dze vha dzi ita musivhe kha vhuswole. Musi vhañwe maswole a kale a tshi sedza kholidzhi sa bogisi la khombekhombe line la tea u sedzuluswa u khwañisedza vhuṭodi ha mushumo u vhuedzaho nga murahu ha tshumelo ya vhuswole, vhañwe maswole vha kale vha kuvhatedza tshikhala tsha u ḍimbwandamedza kha tshenzhelo ya kholidzhi ya sialala.⁹

Ndi zwa ndeme, zwenezwo, uri ri songo humbulela uri maswole othe a kale a dzhia pfunzo ya yunivesithi sa liga la u ya kha vhuṭodi ha buḏo nga murahu ha tshumelo fhedzi.

Vhañwe vha nga vha vhe kha gondo la u thoma vhutshilo vhuswa na u ḍivulela lifhasi liswa la ndivho yo ṭandavhuwaho na ndingedzo.

---

⁹ Ibid.

Hei ndi khaedu kha vhatshimbidzi vha akademi. A vho ngo tea u fhima matshudeni a maswole a kale musi wa nyito dza kilasini na kha asainimennde dzavho na thandela fhedzi nga u fhima nyambedzano na tsumbo dzo shumiswaho kha idzo fhedzi dzi elanaho na zwa vhuswole. Hu nga di vha uri vhañwe vha kha di tama u bveledza tshenzhelo idzo phanda. zwi nga kha di vha hafhu uri vhañwe vha tama u rembulusa tari liswa na u guda na nyambedzano nga ha zwiñwe zwithu zwo fhambanaho tshothe.

Michael J Kirchner o ita mbono nga ha maswole a kale vho tanganyiswaho kilasini na vhañwe matshudeni zwao. O lavhelesa uri vha nga tama u sia tshenzhelo dzavho nda kana nyambedzano nga hadzo:

Maswole a kale zwi nga itea vha si vhe na dzangalelo la u amba nga ha tshenzhelo dzavho dza vhuswoleni kana vha kondelwa u vha vhaimелеli vha vhothe u bva kha mmbi dzo ditamaho. Kha nyimele iyi, vhadededzi vha nga vhona nyimele yo tsireledzeaho ya kilasini ine ya vha na u thonifha tshidzumbе tsha maswole nga nda ha musi maswole a kale a khou tađa u bviseli khagala tshenzhelo yao.¹⁰

---

¹⁰ Kirchner, MJ. 2015. Supporting student veteran transition to college and academic success. *Adult Learning*, 26(3):116-123.

Nga maanda, Kirchner u vhidzelela u vha na vhudipfi musi u tshi shuma na maswole a kale. U bula mbuno ya ndeme i tevhelaho, ine nda tama vhatshimbidzi vha akademi vha tshi i dzhiela n̄ha:

Vhadededzi vha vhaaluwa vha tea u dzhiela n̄ha mabula mihumbulo o itwaho nga matshudeni ane a si vhe maswole nga ha nndwa, muvhuso na vhuswole. Nga maanda, vhatshu vha tea u zwi divha uri hu na vhudifari musi hu khou vhudziswa na u amba nga ha tshumelo ya vhuswole.¹¹

Hezwi nangoho ndi zwa vhukuma kha muhasho washu, ro sedza divhazwakale ya shango lashu, hune vhanna vhaswa vha vhatshena vho vha vha tshi kungiwa, ngeno vhunzhi ha vhanna vha vharema vha tshi nyala vhuswole ho bvelelaho. Kha lin̄we sia, a si rothe vhe ra dzhenelela kha nndwa ya mbofholowo vho wanaho vhugudisi ha vhuswole, musi vhe vhatshathiwa kana nga ngomu shangoni. Zwenezwo ri nga di vha ri si na vhubvo na vhuthihi ha vhuswole na u tea u kanda kha mavu ane ra sa a pfesese lwo fhelelaho.

Sa zwe Corey B Rumann na Florence A Hamrick vha vhona:

---

¹¹ Ibid. Kirchner references Hermann, Hopkins, Wilson and Allen (2011).

Vhalanguli vha musalauno na mirado ya muhasho vha na khonadzeo tshukhu u fhira mirafho ya u rangani ya u nga vha na tshenzhelo ya vhuswole vhone vhaṅe kana tshumelo ya tshifhinga tsha nndwa. Zwenezwo, vhashumi vha khamphasini vha tea u thoma tshumisano na madzangano a maswole a kale na vhaimелеli vha maswole apo u itela u ola na u ṅekedza tshumelo dza tshanduko. Nṅhani ha izwo, u ṅekedza mbekanyamushumo dza pfunzo zwi nga fhaṅa tshenzhemo na tshenzhelo ya maswole na u thusa vhalanguli vha khamphasi u vha na vhubveledzi musi vha tshi shumela matshudeni a maswole a kale.¹²

U lingana na izwo, avho vho raakademi vhashu vhone vha nga vha vho vha na vhugudisi ha vhuswole vha tea u ḍivha uri vha nga vha vho zwi ita musi wa muvhuso wa kale, ngeno vhunzhi ha maswole a kale a no khou uḍa vho bva kha tshifhinga tsha mbofholowo. Zwenezwo hu nga vha na khudano khulwane ya mvelela ine ya tea u farwa nga vhulondo.

Tshiṅwe tshivhumbi tsha ndeme tshiṅe nda tama vhatshimbidzi vha akademi vhashu vha tshi tshi ḍivha nga ha mbilaelo dza mvelela dzo

---

¹² Rumann, CR & Hamrick, FA. 2009. Supporting student veterans in transition. *New Directions for Student Support*, 126:25-34.

fhambanaho dziṅe maswole a kela a bva khadzo. Patricia A Brown na Charles Gross vho ṅekedza ngeletshedzo ya ndeme musi vha tshi ṅwala:

Maswole a kale ane a khou vhuya kha vhutshilo ha vhadzulapo kanzhi a vha na khaedu ya u ḍidzudzanya kha u bva kha vhupo ha ndaela na ndango u ya kha u vha khagala ha khoḷidzhi ya khamphasi. Kanzhi vha pfa vho xela sa muthihi vhukati ha vhanzhi. Saizwi vha si tshe na yunifomo, a vha topole sa mirado ya vhuswole. Vha a shaya netiweke ya vhufarani ha matshilisano nahone vha nga nwela kotho musi vha khou kondelwa u shandukela kha ndavhelelo ntswa.¹³

Nungo dzo ṅandavhuwaho dzi tea u itwa u khwaṅhisedza ṅhanganelano i leluwaho kha vhutshilo ha khamphasini. Ngeno maswole a kale o vha a tshi nga vha o shumiswa kha ndangulo ya vhuswole, vha nga ḍiwana vho xela nga ndangulo ya khamphasi. U fhungudza izwi, ndi zwavhuḍi uri hu na vhupfumbudzi ho ṅandavhuwaho vhune ha ḍo tevhela hetshi tshipiḍa tsha tshiofisi.

---

¹³ Brown, PB & Gross, C. 2011. Serving those who have served – managing veteran and military student best practices. *Journal of Continuing Higher Education*, 59(1):45-49.

Nṭhani ha izwo, hu tea u vha na ofisi ya vhukwamani u itela u thusa maswole a kale u livhana na zwikhala zwiṅe zwa nga vha zwi tshi shusha.

Ndi tshi vhuielela kha zve Brown na Gross vha amba, kha ndi engagedze uri lwa mvelo vhuswole ndi vhupo ho dzudzanyeaho. Maswole a kale a tea u thuswa u Shanduka u bva kha vhupo uvhu u ya kha hune muḽekitshara a nga si vhilaele u vhidzwa nga dzina ḽa u thoma, vhudzuloni ha phurofesa kana dokotela.

Ri songo, sa Yunivesithi, dzhiela izwi zwithu fhasi. Sa tsumbo, vha nga tama u omelela kha u sa vhuedzwa nga vhuimo havho fhedzi vha vhidzwa nga dzina ḽa u thoma. Vha tea u pfesesa uri vhaṅwe vha matshudeni vha maswole a kale vha nga kondelwa kana vha kundelwa u vha vhidza nga dzina ḽa u thoma. Vha songo vha kombetshedza. Kha vha zwi pfesese.

Mbuno ya u fhedzisela ine nda tama u i ita ndi ya nga ha uri ri fara hani matshudeni a maswole a kale a vhafumakadzi.

Zwiṅwe zwa zwo sedzwaho kha Tshiṭirathedzhi tsha Tshiimiswa tshashu kha Tshanduko, tshiṅe Khoro yo tshi dzhia mahoḽa, ndi u lwa na tsumbo dzoṭhe dza u dzhia sia ha mbeu na khakhathi dzo ḽisendekaho nga mbeu

kha vhafumakadzi. Zwenezwo, ri tea u vha na vhuḍipfi na u dzhiela nṱha ṱhoḍea dzo khetheaho dza matshudeni a maswole a kale a vhafumakadzi.

Hu tshi sedzwa kha izwi, Margaret Baechtold u amba uri: “U shuma na matshudeni a vhafumakadzi a maswole a kale zwavhuḍivhuḍi zwi katela u pfesesa zwiteṅwa zwi topolaho mbeu dzoṱhe na tshanduko dzi elanaho na u bva kha mushumo wa u vha muraḍo a shumaho wa vhuswole u ya kha mudzulapo wa mutshudeni wa khoḷidzhini.”¹⁴

U ya phanḍa a bula uri “u pfesesa zwiteṅwa zwo khetheaho zwi elanaho na maswole a kale zwo ṱoḍa vhashumi vha zwa matshudeni vha tshi ḍivha masia o vhalaho a mveledzi ya vhuṅe”.¹⁵

Khaedu kha riṅe sa vhatshimbidzi vha akademi na vhalanguli ndi u kona u fhambanya ṱhoḍea dzo khetheaho dza matshudeni a vhafumakadzi a maswole a kale na u vha na vhuḍipfi kha tshenzhelo dze vha dzi tshiḷa. Hezwi zwi tea u itwa hu si na u vha ṱukufhadza, kana u zwi ita kha nḍila ya lunyadzo.

---

¹⁴ Baechtold, M. 2009. Meeting the needs of women veterans. *New Directions for Student Services*, 126:35-43.

¹⁵ Ibid.

Mutshimbidzamushumo, ndi fulufhelo ɔanga uri mbono idzi, dzo vhonevhalo u bva kha mikano iyi he ha vha na minwaha minzhi ya u ita maedza nga ha tshanganelo ya maswole a kale nga ngomu kha sisiteme pfunzo ya ntha, zwi do thusa u tama ri ne musiri tshidzhenakha lwendo ulu.

Ndi fulufhelo ɔanga uri ri do dishumisa sa vhatshimbidzi a vhalanguli vha akademi na u dzhenisa nungo dzothe uri maswole ashu a kale a wane tshumelo ya khwinesa ine ra nga kona u i nekedza.

Ndi tama u disa khaedu i linganaho kha Mhasho na maswole a kale vhone vha ne u dikumedzela u shuma vho difunga, vha tshi divha uri zwilinganyo zwa mbekanyamushumo dzothe dzi nekedzwaho zwi ntha vhukuma.

Ndi khou amba izwi ngauri ri khou toda phimo ya ntha yo vhekanywaho. Ya Yunivesithi, ro dikumedzela u khwathisedza phimo ya ntha yo vhekanywaho. U lingana na izwo, maswole a kale a tea u dikumedzela vhukuma kha u swikelela izwo.

Mhasho u khou todisisa tshelede nnzhi kha vhurangeli. Kha ri shumise gwama ili la nnyi na nnyi zwavhudi na u thonifha vhanna na

vhafumakadzi vha ḽino shango vha badelaho mithelo uri ri ḽekedze na u wana pfunzo ya nḽha ya ndeme.

Nga maipfi aya o vhalaho ndi tama u vha ḽanganedza vhoḽhe, Minista Vho-Dlodlo na Mufarisa Minista Vho-Makwetla, Dzidzhenerala na Vhalanguli Vhahulwane, Vhaofisiri Vhahulwane na Maswole ashu a kale.

Vhashumisani, ndo livhuwa u shuma havho vho ḽifunga.

Vho ḽanganedzwa!